

Posudek na diplomovou práci Petry Kuthanové Genderový rozměr interakce mezi vyučujícími a studujícími

Diplomová práce pojednává o vlivu pohlaví vyučujících a studujících na jejich vzájemné vztahy v průběhu výuky na prvním stupni základní školy se zvláštním zřetelem k předmětům matematika a český jazyk. Jak napovídá název práce, autorka k výkladu zvolené problematiky využívá konceptu gender. Téma práce je velmi zajímavé a podstatné. Genderovému zatížení ve vzdělávání je dosud v české pedagogice a psychologii věnována spíše okrajová pozornost, a proto je nutné ocenit odvalu a zaujetí, s nimiž se autorka do práce pustila. Její hluboký zájem o tuto problematiku je v práci patrný.

Práce má rozsah 95 stran včetně příloh. Struktura práce vychází z tradičního rozdělení práce na teoretickou a praktickou část. V teoretické části autorka věnuje jednak tématům týkajícím se školní socializace, jednak pojmu gender a postavení žen a mužů ve společnosti. Teoretická část má přehlednou logiku a výčet pojednaných témat je vyčerpávající. Následuje praktická část, v níž je ve stručnosti představen postup výzkumu a jeho výsledky.

Po formální stránce má práce přiměřenou úroveň. Autorka správně používá odkazování na literaturu i bibliografickou normu. V některých případech došlo k omylům a záměnám, jako např. v názvu kapitoly 1.2.1. Stylisticky je práce rovněž poměrně kvalitní – text je čtivý, bez většího množství gramatických chyb a překlepů. Za pozornost stojí skutečnost, že autorka se v práci téměř důsledně vyhýbá používání generického maskulina, které by vzhledem k tématu práce snižovalo její důvěryhodnost.

Z hlediska obsahu vykazuje diplomová práce některé nedostatky. V teoretické i praktické části je patrná určitá povrchnost. Autorka zůstává na úrovni jednoduchých a velmi stručných popisů, k informacím nezaujímá kritické analytické stanovisko a vyhýbá se významnějším interpretacím. Tento obecný přístup se následně projevuje v jednotlivostech, jako je například nevhodně zvolený způsob prezentace výzkumných výsledků. Rovněž však stojí i za relativně nízkým teoretickým zakotvením práce zvláště v části pojednávající o pojmu gender. V následujícím textu budou uvedeny konkrétní dílčí připomínky a výhrady k diplomové práci.

V kapitole 1 autorka podává vymezení sebepojetí a socializace. Bohužel zde však chybí definice ústředního pojmu identita (věnuje se mu dále v části pojednávající o genderu, avšak již ve specifickém kontextu). V této úvodní části je možné také postrádat vymezení školní socializace. Co specifického škola přináší do procesu socializace je zmíněno pouze velmi stručně a především ve vztahu k hodnocení spolužáků. Je však možné se hlouběji věnovat tomu, jak se prostřednictvím nástupu do instituce školy začíná vytvářet pocit „my“, jak děti zažívají tlak prvních neosobních pravidel atd.

Kapitola 1.3. konstatuje, že vyučující mají lepší vztah k žákům/yním opačného pohlaví. Na základě zahraničních výzkumů lze o tomto zjištění pochybovat, neboť rozdíly mezi učiteli a učitelkami se opakovaně prokazují jako významně nižší než rozdíly uvnitř těchto skupin. Učitelé-muži i učitelky-ženy jsou součástí genderově-pohlavního systému společnosti a v povaze genderových stereotypů je, že působí obdobně silně na všechny jedince bez vazby na jejich pohlaví.

Kapitola 1.4.1. pojednává o verbální komunikace, která je však redukována výhradně na dialog. Tato redukce je i vzhledem k genderovému zaměření práce nevhodná. Škodou rovněž je, že již v části o komunikaci nebyly blíže pojednány její genderové aspekty.

V kapitole 2.1. autorka představuje základní pojmy vztahující se k genderové problematice, jako je feminismus či gender studies. Výklady jsou bohužel velmi stručné až zjednodušující. Chybí například zmínka o vlnách a proudech feminismu (vhodné by v tomto kontextu bylo používat plurál „feminismy“), níže v textu je popsáno prosazení feminismu jako snadný proces, ačkoliv ve skutečnosti tomu bylo právě naopak. Příliš zjednodušující jsou i další pasáže, které například pojednávají o postavení žen a mužů v jednotlivých historických obdobích. Řada období je navíc vynechána, takže celý výklad dělá dojem náhodného a účelového výběru.

Ve druhé kapitole, konkrétně 2.3.2., autorka pracuje s konceptem sociálních rolí. Používá velmi návodný sociologický výklad sociálních rolí v paralele s rolemi divadelními. Ačkoli se jedná o lákavý koncept a jeho výklad, je nutné podotknout, že v současné době je již zcela neaktuální a odborně zavádějící. Sociální role odkazují k pasivnímu přijímání a performování zvnějšku daných scénářů. Četné výzkumy i teorie z oblasti gender studies však opakovaně dokázaly, že gender je součástí naší identity, nedržíme si od něj odstup a při jeho osvojování jsme velmi aktivní. Prostřednictvím sociálních, resp. genderových rolí

můžeme osvětlit pouze část toho, co znamená být mužem či ženou neboli „dělat gender“. V této pasáži se nejvýrazněji a bezprostředně ukazuje, že autorka se ve svém pojetí genderu neopírá o relevantní a aktuální odborné publikace (to dokazuje i seznam použité literatury).

Teoretická neukotvenost a nízká míra kritického myšlení je patrná napříč celým textem a vychází napovrch i v kapitole 2.3.2.1., která rozebírá mimo jiné i tempo zrání dívek a chlapců. Autorka konstatuje, že tempo zrání se liší. Bylo by na místě se zamyslet, zda je tato odlišnost dána biologicky, či sociálně. Dospívali by chlapci stejně opožděně i v případě, že by se od nich očekávalo obdobné tempo zrání jako od dívek? Nakolik je zpomalené tempo důsledkem biologicky daných rozdílů a nakolik souvisí s našimi apriorními očekáváními? Přesně k této úvaze nás provokuje genderová analýza.

Připomínky až výhrady lze vznést dále k empirické části diplomové práce. Výzkum měl zajímavé zadání. Jednalo se v podstatě o replikaci v zahraničí běžných výzkumů interakcí ve třídě. Oceňují autorčinu snahu porovnat interakční schémata ve dvou předmětech. V úvodních kapitolách však chybí jednoznačné vymezení cíle výzkumu. Výzkum lze vnímat jako bližší kvantitativní metodologii, a proto by bylo vhodné uvést jasné výzkumné otázky a hypotézy. Úlohu hypotéz v textu pravděpodobně nahrazují tzv. předpoklady. To je však metodologicky zcela nevhodný termín. V případě některých předpokladů není zřejmé, na základě čeho je autorka formulovala. Například jeden předpoklad se týkal odlišných reakcí učitelů a učitelek na dívky a chlapce. Většina výzkumů však ukazuje, že učitelé a učitelky si jsou v chování vůči studujícím poměrně dost podobní. Navíc v předpokladech existuje nesoulad, neboť jeden očekává věcné a úkolové interakce bez vlivu pohlaví vyučujících a druhý naopak očekává emocionální interakce s vlivem pohlaví. Není za tím skryt genderový stereotyp, že emocionalita je bližší ženám, tedy učitelkám?

Velkým nedostatkem je absence komentářů k prezentovaným grafům. Grafy by měly být bezprostředně doprovázeny interpretacemi. Oddělení grafů a textu je neobvyklé a nepraktické, navíc text se nevěnuje všem grafům. Komentování je velmi popisné, autorka se nepouští do žádných hlubších interpretací, ačkoliv data k tomu přímo vybízejí. K jedné z mála interpretací lze vznést doplňující vysvětlení: graf 5.3., který pojednává o vyjádření souhlasu, autorka vysvětluje vyšší aktivitou chlapců, avšak důvodem by mohla být i větší pozornost věnovaná ze strany vyučujících chlapeckým vyjádřením (při stejném počtu vyjádření, které jdou od dívek i od chlapců).

Z metodologického hlediska je škoda, že výsledky se pohybují pouze v rovině procent a jejich rozdílů. Přitom data by bylo možné a správné (!) zpracovat náročnějšími statistickými metodami, přinejmenším testováním hypotéz o shodě průměrů, které by ukázaly statistickou významnost rozdílů. Pouze na základě přibližného porovnání procentuálních údajů nelze činit závěry o přijímání či odmítání hypotéz („předpokladů“).

Zajímavé by mohlo být doplnit pozorování rozhovorem s učitelem/kou o tom, jaká jsou jeho/její očekávání vůči dívkám a chlapcům. Přínosné by jistě také bylo v rámci diskuse porovnat zjištění z vlastního šetření s výsledky dříve prováděných výzkumů.

Závěr:

Autorka Petra Kuthanová ve své diplomové práci řeší zajímavou a aktuální tematiku. Pokouší se o její zasazení do širšího kontextu. Správně k tomu využívá i konceptu gender. Tuto skutečnost oceňuji, avšak zároveň musím konstatovat, že pojetí genderu je značně zjednodušené a nevychází z přístupů, které jsou v současné době v oboru gender studies převládající. Autorce doporučuji seznámit se s větším množstvím odborných publikací ať již obecně k genderové problematice (např. Renzetti-Curran, 2003 či Kimmel, 1999), nebo specificky k genderovému zatížení ve vzdělávání (Horgan, 2003 či Francis-Skelton, 2001). Empirická část je založena na využití Balesovy interakční analýzy, což lze v českých podmínkách vnímat jako zajímavý počin. Výzkum však bohužel není prezentován odpovídajícím způsobem, takže mnohé z jeho zajímavých zjištění zůstávají v pozadí. V příštích autorčiných aktivitách doporučuji více se soustředit na metodologickou, formální, ale i věcnou stránku představování výsledků své práce.

Diplomovou práci doporučuji k obhajobě. K diskusi v rámci obhajoby navrhuji zejména téma osvojování genderu a vztah genderu k identitě člověka a dále shrnutí nejdůležitějších výsledků empirického šetření a jejich vztáhnutí k zjištěním z dříve realizovaných výzkumů.